

Bibliotečki fond Ahmed-aginog vakufa u Mostaru iz sredine 17. stoljeća

The Library Collection of the Waqf of Ahmed Agha in Mostar From the Mid-17th Century

Adnan Kadrić¹, Muamer Hodžić², Madžida Mašić³

Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, Bosna i Hercegovina / University of Sarajevo – Oriental institute, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

¹adkadric@ois.unsa.ba, ²muamer.hodzic@ois.unsa.ba, ³madzida.masic@ois.unsa.ba

Informacije o članku / Article Info

Primljen / Received 4. 6. 2024.

Prihvaćen / Accepted 16. 8. 2024.

Dostupan online / Available online 24. 12. 2023.

Ključne reči / Keywords

vakuf, biblioteka, dvorski aga, Ahmed-aga, Mostar, 17. stoljeće

waqf, library, Babusaade Agha, Ahmed Agha, Mostar, 17th century

Sažetak / Abstract

Cilj: Predstaviti fond biblioteke glavnog dvorskog age Ahmed-age na osnovu jedne od tri postojeće vakufname ovog vakifa koje se čuvaju u Muzeju Topkapi Saraja u Istanbulu (TS.MA.d. 6927). U tekstu opisane vakufname navedene su pojedinosti koje se odnose na osnivanje jedne medrese i prateće biblioteke u Mostaru sredinom 17. stoljeća. Radom će se ponuditi i usporedba predmetnog fonda s fondom Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, jer se u ovoj krovnoj baštinskoj instituciji nalazi većina sačuvanih naslova spomenutog fonda.

Pristup/metodologija: Metodod identifikacije utvrdili smo tačne naslove i autore uva-kuljenih knjiga, odnosno rukopisa, zbog čega su konsultirani brojni leksikografski rječ-nici i katalozi rukopisa. U klasifikaciji djela prema oblastima primijenjena je klasifikacija prema Flügelovom i Ahlwardtovom modelu. Kada je riječ o prisustvu djela iz prvobitnog fonda koji je uvakufio glavni dvorski aga Ahmed-aga, glavna istraživačka baza je fond Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, zbog čega je ostvaren direktni uvid u djela iz spomenutog fonda te su konsultirani objavljeni katalozi rukopisa na orijentalnim jezici-ma ove institucije.

Rezultati: U radu su izdvojeni podaci koji se odnose na naslove i autore djela iz bibli-otečkog fonda koji se nalazio u sastavu ove prosvjetne ustanove. Na osnovu tih poda-taka omogućen je uvid u tematsku i sadržajnu raznovrsnost navedene biblioteke. Kao posebno zanimljiv, može se izdvojiti i podatak da se u ovoj vakufnami nalazi najstariji spomen bibliotekara (1653) u Mostaru te njegove dužnosti i obaveze u pogledu čuvanja rukopisnog fonda. Pored nabrojanog, u radu je razmatrano i aktuelno, sadašnje stanje navedenog fonda, čime se nastojao utvrditi obim očuvanosti rukopisnog fonda spome-nute mostarske biblioteke iz sredine 17. stoljeća.

Originalnost/vrijednost: U naučnim i stručnim krugovima bilo je poznato da postoji va-kuf glavnog dvorskog age Ahmed-age, ali ne i šta je sve ostavio u naslijeđe i na korište-nje svojim sugrađanima u Mostaru. U ovom radu se, na osnovu prvorazrednih izvora, konkretno govori o njegovoj ostavštini u Mostaru, kao i odredbama kojima je precizirao način funkcioniranja ovog vakufa. Ahmed-agin vakuf bio je veoma važan za kulturni ži-vot Mostara u drugoj polovini 17. stoljeća.

Goal: The paper will present the library collection of the Babusaade Ahmed Agha based on one of the three existing waqfiyas of this benefactor, preserved in the Top-kapi Palace Museum in Istanbul (TS.MA.d. 6927). The waqfiya describes the establish-ment of a madrasa and its accompanying library in Mostar in the mid-17th century. The work will also offer a comparison of this collection with the Gazi Husrev-beg Li-brary collection in Sarajevo, as the majority of the preserved titles from the men-tioned collection can be found in this central heritage institution.

Approach/Methodology: Using the identification method, we determined the exact titles and authors of the endowed books and manuscripts, for which numerous lexi-cographical dictionaries and manuscript catalogs were consulted. The classification of works by subject areas was based on the Flügel and Ahlwardt models. Regarding the presence of works from the original collection established by the Babusaade Ahmed Agha, the main research base was the Gazi Husrev-beg Library collection in Sarajevo, which provided direct access to works from the mentioned collection, as well as pub-lished catalogs of manuscripts in Oriental languages from this institution.

Results: The paper highlights data related to the titles and authors of works from the library collection that was part of this educational institution. Based on this informa-

tion, insight was provided into the thematic and content diversity of the mentioned library. Particularly interesting is the fact that this waqfiya contains the oldest mention of a librarian (1653) in Mostar, along with his duties and responsibilities regarding the preservation of the manuscript collection. In addition to this, the paper discusses the current state of the collection, aiming to determine the extent of preservation of the manuscript holdings from this 17th-century Mostar library.

Originality/Value: In scientific and expert circles, it was known that there was a waqf established by the Babusaade Ahmed Agha, but it was not widely known what he left behind as a legacy for his fellow citizens in Mostar. This paper specifically discusses his legacy in Mostar based on primary sources, as well as the provisions he established to specify how this waqf would function. The waqf of Ahmed Agha was very important for the cultural life of Mostar in the second half of the 17th century.

1. Uvod: o osnivanju biblioteka unutar vakufa

Osnivanje institucije vakufa na prostoru Bosne veže se period nakon njenog teritorijalnog osvajanja 1463. godine. Taj proces bio je ključan u urbanizaciji i nastanku gradskih naselja, tako da je gotovo nemoguće govoriti o razvoju gradova bez historijata i uloge vakufa. (Handžić, 1983: 113) Nakon što su osnovane administrativno-obrazovne ustanove koje će činiti jezgru i impuls političkog, društvenog, kulturnog, vjerskog i ekonomskog života, institucija vakufa počinje bilježiti značajan rast i snažan razvoj.

Nastanak obrazovnih institucija (mekteba, medresa, džamija koje su uz primarni religijski imale i prosvjetni karakter) na ovim se prostorima veže uz 15. stoljeće, i to uglavnom u kontekstu osnivanja vakufa. Naime, pitanje obrazovanja nije bilo državni prioritet, kao što je slučaj s pitanjem vojske i uprave (Handžić, 1983: 114), tako da se do tog perioda proces obrazovanja odvijao uglavnom u institucijama koje su osnivane kao vakufi pojedinaca, istaknutih uglednika, imućnijih građana, trgovaca, zanatlija i drugih.

Prva faza u tom složenom procesu urbanizacije Bosne, u vremenskom intervalu koji je pokriva cijelo stoljeće (od 70-ih godina 15. st. do 70-ih 16. st.) bila je podizanje vjerskih objekata (džamija i nerijetko tekija), kada su zvanično, između ostalih, osnovane kasabe Sarajevo, Zvornik, Foča, Rogatica, Višegrad, Srebrenica, Travnik, Prusac, Prozor, Nevesinje, Doboj, Stolac, Jajce, Banja Luka, Donja Tuzla, Bijeljina, Gradiška, Glamoč i dr. (Handžić, 1983: 115).¹

1. Introduction: on the founding of libraries within the waqf

The institution of waqf developed in Bosnia following to its conquest in 1463. It is almost hard to talk about city development without noting the background and significance of waqfs because this process was crucial for urbanization and the formation of urban areas. (Handžić, 1983: 113) The waqf institutions started developing and expanding considerably after the establishment of administrative and educational institutions, which ultimately became the heart and generator of political, social, cultural, religious, and economic life.

In this region, the development of educational institutions like madrasas, waqf foundations, and maktabas – which had both religious and educational missions as well as to their primary role as place of worship – is linked to the 15th century. Unlike the military and the administration, education was not a state priority at the time (Handžić, 1983: 114), hence most of education up until that time took place in institutions established up as waqfs by private, well-known people, wealthy citizens, merchants, craftsmen, and other.

Building of religious institutions (mosques and often tekkes) marked the beginning of this century-long (from the 1470s to the 1570s) complex process of urbanization in Bosnia. Sarajevo, Zvornik, Foča, Rogatica, Višegrad, Srebrenica, Travnik, Prusac, Prozor, Nevesinje, Doboj, Stolac, Jajce, Banja Luka, Donja Tuzla, Bijeljina, Gradiška, Glamoč, and other towns¹

¹ O nekim od pobrojanih gradova i njihovom nastanku i razvoju u osmanskom periodu objavljene su monografije. V. Zlatar, B. (1996). *Zlatno doba Sarajeva: XVI stoljeće*. Sarajevo: Svjetlost; Bašić, K. (2021). *Zvornički sandžak u XVII stoljeću*. Sarajevo: Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu; Hodžić, M. (2019). *Foča: središte Hercegovačkog sandžaka*. Sarajevo: Orijentalni institut; Žiga, J. et al. (2009). *Rogatica: monografija*. Sarajevo: Šahinpašić; Kreševljaković, H., & Korkut, D. M. (1961). *Travnik u prošlosti 1464–1878: (naročito kao glavni grad Bosne 1699–1850)*. Travnik: Zavičajni muzej; Bušatlić, I. (2011). *Kraljevski grad pod sultanima, Jajce 1528–1878*. Jajce: Medžlis islamske zajednice Jajce; Kapidžić,

¹ About the founding and development of some of the listed cities during the period of the Ottomans, monographs have been published. Cf. Zlatar, B. (1996). *Zlatno doba Sarajeva: XVI stoljeće*. Sarajevo: Svjetlost; Bašić, K. (2021). *Zvornički sandžak u XVII stoljeću*. Sarajevo: Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu; Hodžić, M. (2019). *Foča: središte Hercegovačkog sandžaka*. Sarajevo: Orijentalni institut; Žiga, J. et al. (2009). *Rogatica: monografija*. Sarajevo: Šahinpašić; Kreševljaković, H., & Korkut, D. M. (1961). *Travnik u prošlosti 1464–1878: (naročito kao glavni grad Bosne 1699–1850)*. Travnik: Zavičajni muzej; Bušatlić, I. (2011). *Kraljevski grad pod sultanima, Jajce 1528–1878*. Jajce: Medžlis islamske zajednice Jajce; Kapidžić, H. (1940). *Stolac u XVIII vijeku*. Sarajevo: Bosanska pošta; Jalimam, S., & Mičijević, S. (2005). *Stolac: od najstarijih vremena*. Stolac: Udruženje "Troya". In addition to the listed mono-

Tokom više od pet stoljeća osmanske uprave u Bosni osnovan je veliki broj medresa čiji se broj ne može precizno utvrditi, ali prema upućenijim autorima, poput Kasumovića (1999: 156), taj broj je “čak više od 100”. Osnivanjem vakufa stvarale su se predispozicije za obrazovanje lokalnog stanovništva. Osim toga, pored osnovanih medresa, poznato je da se “nastavni” proces često odvijao i u objektima s isključivo vjerskom namjenom, poput džamija, tekija i sl. Svaki od objekata s prosvjetnom funkcijom nužno je zahtijevao i osnivanje određene vrste priručne biblioteke koja će opsluživati sudionike obrazovnog procesa (nastavnike/muderrise i učenike/talebu). Institucija vakufa je u tom smislu imala presudnu ulogu. O osnivanju javnih biblioteka pisali su brojni autori,² a prema većini njih, prve javne biblioteke na ovim prostorima formirane su krajem 15. stoljeća. Srazmjerno povećanju broja legatora (vakifa) i osnivanju vakufa povećava se i broj biblioteka. U kontekstu institucija u okviru kojih su osnivane priručne biblioteke, Kaleši (1961: 279) razlikuje privatne biblioteke, biblioteke uz džamije ili tekije i biblioteke uz medrese. Među najznačajnije vakufske biblioteke u Bosni ubrajaju se Gazi Husrev-begova (1537), Čejvan-čehaje u Mostaru (1558), Karađoz-begova (1570), biblioteka Memišah-begove medrese u Foči (1569), biblioteka Derviš-paše Bajezdagića (1602), biblioteka Kizlar-agine džamije u Varcar-Vakufu, biblioteka Ahmed-age (1653) (1595), biblioteka Husamudina Vaiz-zadea u Banjoj Luci (1630), Elči Ibrahim-pašina (1706), biblioteka Mehmed-paše Kukavice u Travniku (1759–60), biblioteka Halil-efendije Trepanića u Gračanici (1763), Sim-zade ili Đumišića medresa (1775), biblioteka Osman-kapetanove medrese u Gračanici (1800), biblioteka medrese u Visokom (1840) i druge.

Vakufname kao osnivačke akte navedenih institucija treba posmatrati i kao nezaobilazne izvore za proučavanje fondova rukopisnih kolekcija na orijentalnim jezicima. Naime, poznato je da su vakifi u svojim vakufnamama precizirali i važnije detalje o

were formally established during that period. (Handžić, 1983: 115)

During more than five centuries of Ottoman rule in Bosnia, a large number of madrasas were established, the exact number of which cannot be precisely determined. However, according to knowledgeable authors like Kasumović (1999: 156), this number is “even more than 100.” The founding of waqfs made it possible to provide schooling the local populace. Besides from well-known madrasas, it is also known that education frequently took place in institutions performing only religious activities, like tekkes and mosques. In order to assist users in the educational process (teachers/mudarrises and students/talibs), each of these organizations with an educational goal ultimately required the setting up of some kind of auxiliary library. In this regard, the founding of waqf was extremely significant.

Numerous authors have written about the establishment of public libraries, and according to most of them, the first public libraries in this region were formed in the late 15th century.² With the founding of waqfs, the number of benefactors (waqifs) increased accordingly alongside the number of libraries. Kaleši (1961: 279) makes a distinction among private libraries, libraries related to mosques or tekkes, and libraries related to madrasas in the context of the setting up the auxiliary libraries within these institutions. Among the most significant waqf libraries in Bosnia are the Ghazi Husrev Bey's Library (1537), the Čejvan-čehaja's Library in Mostar (1558), the Karađoz Bey's Library (1570), the Library of the Madrasa of Memišah Bey in Foča (1569), the Library of Derviš-paša Bajezdagić (1602), the Library of the Kizlar-aga Mosque in Varcar-Vakuf, the Ahmed Agha's Library (1653) (1595), the Library of Husamudin Vaiz-zade in Banja Luka (1630), Elči Ibrahim Pasha's Library (1706), the Library of Mehmed Pasha Kukavica in Travnik (1759–60), the Library of Halil-efendi Trepanić in Gračanica (1763), the Sim-zade or Đumišić Madrasa (1775), the Library of the Madrasa of Captain Osman in Gračanica (1800), the Library of the Madrasa in Visoko (1840), and others.

H. (1940). *Stolac u XVIII vijeku*. Sarajevo: Bosanska pošta; Jalimam, S., & Mičijević, S. (2005). *Stolac: od najstarijih vremena*. Stolac: Udruženje “Troya”. Pored pobrojanih monografija spomenimo i dva značajna magistarska rada: Kupusović, A. (2006). *Rogatica i njena okolina u 16. stoljeću* [Neobjavljena magistarska teza]. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu; Korić, E. (2005). *Banja Luka u doba Ferhad-paše Sokolovića* [Neobjavljena magistarska teza]. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.

² U najznačajnije se ubrajaju: Hadžiosmanović, L. (1980). *Biblioteke u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine*. Sarajevo: Veselin Masleša; Ždralović, M. (1988). *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima*. Svjetlost: Sarajevo; Popović, Lj. (1958). Prilog istoriji biblioteka u Bosni i Hercegovini. *Bilten Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine IV*(3–4), 28–75.

graphs, two important master's theses should be mentioned: Kupusović, A. (2006). *Rogatica i njena okolina u 16. stoljeću* [Neobjavljena magistarska teza]. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu; Korić, E. (2005). *Banja Luka u doba Ferhad-paše Sokolovića* [Neobjavljena magistarska teza]. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.

² The most significant among them include: Hadžiosmanović, L. (1980). *Biblioteke u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine*. Sarajevo: Veselin Masleša; Ždralović, M. (1988). *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima*. Svjetlost: Sarajevo; Popović, Lj. (1958). Prilog istoriji biblioteka u Bosni i Hercegovini. *Bilten Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine IV*(3 4), 28–75.

onom dijelu zavještane imovine koja je olakšavala odvijanje samog nastavnog procesa: oni su najčešće zavještali i osnovni knjižni inventar neophodan za izvođenje nastavnog procesa, kakav je slučaj s vakufnamama Karađoz-bega, dvorskog age Ahmed-age ili Ibrahima Počiteljca, ili su čak određivali sredstva za nabavku potrebne udžbeničke literature (vakufnama Gazi Husrev-bega). Osim toga, u vakufnamama su često iskazani i decidni uvjeti o korištenju bibliotečke građe. Usluga korištenja knjiga bila je besplatna, ali uvjeti koji se odnose na staranje o zaduženim knjigama i sankcije u slučaju otuđenja bile su izričite.

Vakufname kao osnivački akti i svojevrsni statuti biblioteka često jasno preciziraju i naslove zavještanih knjiga, potom uvjete čuvanja i izdavanja knjižne građe korisnicima, te predviđaju i sankcije u slučaju bilo kakve zloupotrebe ili odstupanja od propisanog. Osim toga, kada je riječ o poziciji bibliotekara i njihovim plaćama, i ta su pitanja često propisana ovim uredbama. Osoba koja je skrbila o knjigama naziva se *hafiz-i kütüb* (čuvar knjiga) ili *hazin-i kütüb*. U slučajevima kada za skrb o knjigama nije određen bibliotekar, za te se poslove, prema vakufnamama, imenovao neko iz osoblja ustanove unutar koje je osnovana i biblioteka. (Erünsal, 1999: 92) Najveći broj vakufnama ne precizira kvalifikacije koje mora posjedovati osoba imenovana na poziciju bibliotekara, ali je ipak zabilježeno nekoliko primjera u kojima su pobrojane tražene propozicije. Osim stručnih kvalifikacija, među poželjnim vrlinama navode se pouzdanost, čestitost, posvećenost brizi o knjigama i sl. Takav je slučaj s vakufnamom sultana Mehmeda II Fatiha (Osvajača), prema kojoj bibliotekar mora biti osoba s dobrim poznavanjem literature, upućena u udžbenike koje su koristili nastavnici, njihovi pomoćnici i studenti u medresi. U pojedinim vakufnamama precizirano je da bibliotekari moraju biti stručno profilirani, za što je uvjet položen ispit pred šejhul-islamom. (Erünsal, 1999: 104-105)

Funkcija bibliotekara u kasnijem periodu često je bila i nasljedna, što prema Janc (1956: 9) može upućivati i na činjenicu da je riječ o počasnom zvanju. Kao primjer takve prakse navedimo vakufnamu Morevî Hadži Husejin-age u kojoj se na mjesto bibliotekara imenuje njegov sin Mustafa-efendi, dok za one koji će ga na toj poziciji naslijediti određuje da trebaju biti najstariji i naučeniji, te najčestitiji članovi njegove porodice u budućim generacijama. (Erünsal, 1999: 105)

Waqfiyas should be regarded as essential resources for researching collections of manuscript materials in Oriental languages because these are the founding documents of these institutions. It is widely recognized that waqifs provided essential details on the amount of their endowed property which facilitated easier to implement through the process of education in their waqfiyas. They often left behind the basic library necessary to perform up educational activities, as shown in the waqfiya of famous people like Ibrahim Počiteljac, Babusseade Ahmed Agha, or Karađoz Bey. They additionally set aside money for purchasing the necessary textbooks, as shown in Ghazi Husrev Bey's waqfiya. Also, waqfiya frequently included specific instructions on how to use library materials. The conditions regulating the care of borrowed books and sanctions in the case of loss were established although book borrowing was free.

Additionally, waqfiyas, considered as the fundamental documents and quasi-statutes of libraries, often offer specific instructions concerning the title of books that are bequeathed, the conditions by which the collection should be kept and loaned to customers, and the sanctions which are to be imposed if any of the conditions be violated. In addition, these orders generally regulate issues related to the position of librarian and their salaries. The term "hafiz-i kütüb" (keeper of books) or "hazin-i kütüb" implies the person who is in charge of keeping watch for the books. According to the waqfiyas, in circumstances if a librarian was not appointed in particular for book upkeep, these duties have been assigned to an employee within the institution's staff. (Erünsal, 1999: 92)

Although there are certain examples if desired qualifications are listed, many waqfiyas don't specify what skills are required by the person assigned as a librarian. Preferred skills include, however not limited to, competence, reliability, integrity, and dedication to book care. This is evident in Sultan Mehmed II Fatih's (the Conqueror) waqfiya, which specifies that the librarian should be experienced in literature and familiar with the textbooks that are read by the students, teachers, and assistants at the madrasa. In certain waqfiyas, it is specified that librarians must be professionally qualified, for which the condition is passing an exam before the sheikhul-Islam. (Erünsal, 1999: 104-105)

Later periods witnessed the librarian's post often being passed down through generations, which Janc (1956: 9) indicates that perhaps that title became

2. Vakufnama glavnog dvorskog age Ahmed-age iz Mostara

Među brojnim vakufima osnovanim u Mostaru tokom 16. i 17. stoljeća važno mjesto pripada vakufu dvorskog age Ahmed-age. Ovaj vakif bosanskog porijekla (Bosnalı Ahmed-age) karijeru je započeo kao dvorski paža, a okončao na mjestu glavnog age na Enderunu. Njegov otac zvao se Alija, a na Dvor u Istanbul stigao je putem devširme iz kontingenta muslimanske djece. U događaju koji je historiografiji poznat kao *Događaj kod platana* (*Çınar Vakası*) iz 1656. godine pogubljen je s još nekoliko drugih dvorskih aga.³ U Mostaru je kao zadužbinu ostavio javnu predavaonicu (*dershâne*) s bibliotekom koja se u vakufnami naziva i medresom. Vakufnama kapua-ge Ahmed-age nalazi se u Topkapi Saraju. U ovom arhivu postoji knjiga vakufnama Ahmed-age u kojima se nalaze tri vakufname, od kojih posljednja predstavlja dopunu prethodnih dviju vakufnama. Sve vakufname napisane su na osmanskome turskom jeziku. U ovom radu fokus je na vakufnami koja je datirana u prvoj trećini mjeseca muharema 1064. godine po hidžri, odnosno u periodu od 22. 11. do 1. 12. 1653. godine.⁴ U toj vakufnami popisana su vakufska dobra u Mostaru koja je zavještao Ahmed-age. Sadržaj ove vakufname je ujedno i najobimniji. Na osnovu tog dokumenta saznajemo da je Ahmed-age u gradu Mostaru kupio i uvakufio objekat gdje su se trebala držati javna predavanja (*dersi-âm*) iz različitih oblasti. Zapravo, on je osnovao neku vrstu *buk'a medrese* i odredio da je pohađa 30 mostarskih imama kako bi se usavršili u nauci. Buk'a medresa je bila obrazovna ustanova koja je prema rangu između osnovne i srednje škole. Prema İpşirliju, riječ je o medresama nižeg ranga, specijaliziranim za neku užu oblast. (İpşirli, 1992; Dilberović, 2018) Za predavača se određuje Hadži Ali-efendija (Ali Kafi-efendija Nevesinjac), mostarski muftija, s dugogodišnjim iskustvom u podučavanju kur'anskim i hadiskim disciplinama, koji je u Nevesinju 1635. godine podigao jedan objekat za proučavanje Kur'ana i hadisa (*darul-kurra* i *darul-hadis*). Nakon njegove smrti 1653. godine, na poziciju predavača u medresi Ahmed-age postavljen

honorable. Consider, with example, the waqfiya of Morevî Hajji Husejin-age, according to which his son Mustafa-efendi is appointed librarian, along with the condition that the eldest, most learned, and the most ethical upright members of the family will inherit the position in future generations. (Erünsal, 1999: 105)

2. The waqfiya of the Babusaade Ahmed Agha from Mostar

Of the several waqfs that were founded in Mostar in the sixteenth and seventeenth centuries, the Babusaade Ahmed Agha waqf holds a special place in history. Bosnalı Ahmed-age, a waqif of Bosnian origin, starting off as a court page and ended up being the chief aga at Enderun. His father's name was Alija, and he arrived to the Istanbul court as a Muslim child through the devshirme system.

He and the other three senior agas were executed in 1656 in an incident known to history as the Plane Tree Incident (*Çınar Vakası*).³ He founded a foundation in Mostar which is known as the public lecture hall (*dershâne*) and has a library in the waqfiya which was also known as a medresa. The waqfiya of Kapu Ahmed Agha is located in Topkapi Saray. In this archive, there is a book of waqfiyas by Ahmed Agha containing three waqfiyas, with the last one being a supplement to the previous two. All waqfiyas were written in Ottoman Turkish.

In this study, the waqfiya dated in the first third of the month of Muharram in the year 1064 AH – that is, from November 22 to December 1, 1653 CE – is the primary focus.⁴ The properties in Mostar that Ahmed Agha left behind are listed in this waqfiya among endowed properties. This waqfiya contains the most specified text. This document informs us that Ahmed Agha purchased and endowed a building in Mostar for the purpose of holding public lectures (*dersi-âm*) on a number of disciplines. Basically, he established a *buq'a madrasa* and specified that thirty Mostar-based imams attend it for the purpose to improve their knowledge. İpşirli (1992; Dilberović, 2018) described a buq'a madrasa as an educational institution

³ O Ahmed-agi i tragičnim događajima koji su doveli do njegove nasilne smrti više detalja daju Mehmed Halifa u djelu *Tarih-i Gilmâni, Silahdar Fındıklı*, Mehmed Ağa u djelu *Zeyl-i Fezleke*, te Hammer u svojoj *Historiji*. V. Bošnjak, M. H. (2002). *Ljetopis 1650.-1665*. Sarajevo: Orijentalni institut; Hammer, J. (1979). *Historija Turskog/Osmanskog Carstva II*. Zagreb, 428-430; Karaçay, Türkal Nazire (2012). *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca 1106/1654-7 Şubat 1695)*, *Tahlil ve Metin: doktora tezi [Neobjavljena doktorska disertacija]*, Istanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

⁴ Više o diplomatskom opisu ovog dokumenta, kao i njegovom potpunom sadržaju u radu: Kadrić i Hodžić, 2023.

³ More details about Ahmed-age and the tragic events that led to his violent death are provided by Mehmed Halifa in his work *Tarih-i Gilmâni, Silahdar Fındıklı*, Mehmed Ağa in the work *Zeyl-i Fezleke* and Hammer in his *History*. Cf. Bošnjak, M. H. (2002). *Ljetopis 1650.-1665*. Sarajevo: Orijentalni institut; Hammer, J. (1979). *Historija Turskog/Osmanskog Carstva II*. Zagreb, 428-430; Karaçay, Türkal Nazire (2012). *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca 1106/1654-7 Şubat 1695)*, *Tahlil ve Metin: doktora tezi [Neobjavljena doktorska disertacija]*, Istanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

⁴ More about the diplomatic description of this document, as well as its complete content, can be found in: Kadrić i Hodžić, 2023.

je Ali Kešfi-efendija Mostarac. Osim zgrade namijenjene javnim predavanjima, Ahmed-aga je uvakufio i 70-ak kodeksa knjiga, namijenjenih ljudima koji su pohađali predavanja. Od ukupne sume izdvojene za ovaj vakuf (2.181.760 akči), Ahmed-aga je za knjige izdvojio 220.000 akči i u vakufnami potom naveo spisak od ukupno 67 kodeksa knjiga, sa 79 djela i 30 džuzova Kur'ana, koje je nabavio za tu namjenu. (Kadrić i Hodžić, 2023: 99-101)

Kako bi se stekla bolja predodžba o vrijednosti ovog rukopisnog fonda, podsjetimo da je Derviš-paša Bajezidagić, jedan od najznamenitijih osmanskih državnika i mostarskih vakifa, svojom vakufnamom iz 1010/1601–02. g. zavještao 41 rukopisni primjerak djela na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, među kojima su najvrednija Rumijeva *Mesnevi* i autograf Sururijevog komentara *Mesnevi*. (Mujić, 1977: 214)

U cilju preglednijeg predstavljanja rukopisne zbirke iz Ahmed-agine vakufname, naslove knjiga klasificirali smo prema oblastima, uz podatak o broju svezaka, kako je naglašeno u tekstu vakufname.⁵

Filologija:

- a) Gramatika – 4 djela: *Kāfiya* [*al-Kāfiya fi al-naḥw*] – jedan svezak, *ʿAwāmil* – jedan svezak, *Šarḥ al-Kāfiya* – jedan svezak, *Šarḥ al-Kāfiya* autora al-Asfarāyīnija – jedan svezak;
- b) Leksikografija – 5 djela: *Muḥtār Šiḥāḥ* [*Muḥtaṣar Šiḥāḥ al-Ġawharī*] od al-Zanġānija al-Ṭanā – jedan svezak, *Luġat-i Niʿmatullāh* od Ibni Qāḍija Mubāraka al-Rūmija – jedan svezak, *Luġat Mawlānā Šabūnšānī* [...] – jedan svezak, *Taʿrīfāt* – jedan svezak, *Luġat* od Luṭfi Čalabija – jedan svezak;
- c) Stilistika – 1 djelo: *Kitāb al-aṭwāl* – *Šarḥ Talḥiṣ* – jedan svezak;
- d) Retorika – 1 djelo: *Miṣbāḥ* – jedan svezak;
- e) Književnost – 7 djela: *Mufīd Šarḥ Pand ʿAṭṭār* od ʿAbdurrahmāna Paše – jedan svezak, *Ḥamsa Niẓāmī* – jedan svezak, *Layla wa Maġnūn* od Molla Ġāmija, *Šarḥ Qaṣīda al-Burda* od Muṣannifaka, *Nigāristān* – po jedan svezak, *Gulistān* Šamʿija Čalabija – jedan svezak, *Gulistān* od Saʿdija Širāzija – jedan svezak;

which fell between primary and secondary school degrees, having a focus on specific disciplines. The teacher was Hadži Ali-efendija (Ali Kafi-efendija Nevesinjac), a Mostar-based mufti with lots of experience in teaching Hadith and Quranic disciplines. He founded a Daru-l-kurra and Daru-l-hadis, or centre for Quranic and Hadith studies, in Nevesinje in 1635. Ali Kešfi-efendija Mostarac was appointed as a lecturer in Ahmed Agha's madrasa after his passing away in 1653. In addition to the building designated for public lectures, Ahmed Agha also endowed approximately 70 book codices for the lecture participants. Ahmed Agha granted 220,000 akces for books out of the total sum of 2,181,760 akces granted for this waqf. He also listed 67 codices of books, that included 79 works and 30 juzes of the Qur'an, which he had collected for that purpose (Kadrić & Hodžić, 2023: 99-101).

To gain a better understanding of the importance of this collection of manuscripts, consider that one of the most prominent Ottoman statesmen and Mostar's endowers, Dervish-pasha Bayezidagić, left 41 manuscript copies of works in Arabic, Turkish, and Persian in his waqfiya of 1010/1601–02; the most valuable of these comprises Sururi's commentary on the Mathnawi, and Rumi's Mathnawi. (Mujić, 1977: 214)

In order to offer a clearer presentation of the manuscript collection from Ahmed-aga's waqfiya, book titles have been categorized by subject categories and volume quantity, as stated in the text of the waqfiya.⁵

Philology:

- a) Grammar – 4 works: *Kāfiya* [*al-Kāfiya fi al-naḥw*] – one volume, *ʿAwāmil* – one volume, *Šarḥ al-Kāfiya* – one volume, *Šarḥ al-Kāfiya* by al-Asfarāyīnī – one volume;
- b) Lexicography – 5 works: *Muḥtār Šiḥāḥ* [*Muḥtaṣar Šiḥāḥ al-Ġawharī*] by al-Zanġānī al-Ṭanā – one volume, *Luġat-i Niʿmatullāh* by Ibni Qāḍi Mubārak al-Rūmī – one volume, *Luġat Mawlānā Šabūnšānī* [...] – one volume, *Taʿrīfāt* – one volume, *Luġat* by Luṭfi Čalabī – one volume;
- c) Stylistics – 1 work: *Kitāb al-aṭwāl* – *Šarḥ Talḥiṣ* – one volume;
- d) Rhetoric – 1 work: *Miṣbāḥ* – one volume;

⁵ Za detalje o klasifikaciji rukopisa u različitim oblastima vidjeti: Flügel, G. (1865-1867). *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der kaiserlich-königlichen Hofbibliothek zu Wien I-III*, Wien; Ahlwardt, W. (1887-1899). *Verzeichnis der arabischen Handschriften der königlichen Bibliothek zu Berlin I-X*, Berlin.

⁵ For details on the classification of manuscripts in various fields, see: Flügel, G. (1865-1867). *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der kaiserlich-königlichen Hofbibliothek zu Wien I-III*, Wien; Ahlwardt, W. (1887-1899). *Verzeichnis der arabischen Handschriften der königlichen Bibliothek zu Berlin I-X*, Berlin.

Historija – 2 djela: *Kanz ġawāhir* – drugi svezak djela; *Nasab nabiy ‘alayh al-salām* – jedan svezak;

Zoologija – 1 djelo: *Hayāt al-ḥayawān* autora al-Ḍamīrīja al-Šāfi‘īja – jedan svezak;

Medicina – 1 djelo: *Ṭibb nabawī* – jedan svezak;

Logika (filozofija) – 3 djela: *Risāla Ḥayalī Manṭiq* – jedan svezak, *Risāla, Manṭiq [Taḥrīr al-qawā‘id al-manṭiqiyye fī šarḥ al-Risāla al-šamsiyya]* autora al-Rāzīja al-Taḥtānīja – jedan svezak, *Šarḥ Šamsiyya* – jedan svezak;

Fiziognomika – 1 djelo: *‘Ilm Firāsa*;

Biografije – 5 djela: *Manāqib Abū Ḥanīfa* – jedan svezak, *Nafaḥāt al-uns* – jedan svezak, *Manāqib Mawlānā* – jedan svezak, *Ṭabaqāt Ša‘rānī* – tri sveska, *Šaqāyiq* – tri sveska;

Pedagogija i didaktika – 2 djela: *Ta‘līm muta‘allim* od al-Zarnūġīja – jedan svezak, *Ayyuh al-walad* od Gazālīja – jedan svezak;

Vjerske nauke – 46 djela:

- a) Tefsir i nauka o čitanju Kur‘ana – 8 djela i 30 svezaka Kur‘ana: *Tafsīr Qāḍī [‘Anwār al-tanzīl wa ‘asrār al-ta‘wīl]* od al-Bayḍāwīja – dva sveska djela, *Tafsīr Madārik [Madarik al-tanzīl wa ḥaqā‘iq al-ta‘wīl]* od al-Nasafīja – jedan svezak, *al-Buḥārī [Al-Ġāmi‘ al-ṣaḥīḥ]* – dva sveska djela: četvrti i sedmi, *Kitāb Širwānī Ḥāšiya Qāḍī [Ḥāšiya ‘alā Tafsīri Qāḍī al-Bayḍāwī]* od Širwānīja, *Tafsīr šarīf* – jedan svezak, *Tafsīr Abū al-Layṭ* od al-Samarqandīja, *Risāla munġīya*, *Aġzā-yī šarīf* – džuzevi Kur‘ana, trideset svezaka, *Kalām qadīm rabbānī* – Mushaf, jedan svezak;
- b) Hadis – 10 djela: *Maṣābīḥ [Maṣābīḥ al-sunna]* od al-Baġawīja (drugo ime Miškāt, odnosno Miškāt al-maṣābīḥ) – jedan svezak, *Maṣāriq [Maṣāriq al-anwār al-nabawīya min šihāḥ al-aḥbār al-muṣṭafawīya]* od al-Sāġānīja – jedan svezak, *Šarḥ al-Buḥārī [‘Umda al-Qārī Šarḥ Ṣaḥīḥ al-Buḥārī]* od al-‘Aynīja – jedan svezak, *Šarḥ Ṣaḥīḥ al-Buḥārī* – jedan svezak, *Buḥārī [Ṣaḥīḥ al-Buḥārī]* – jedan, sedmi svezak djela, *Šarḥ al-Buḥārī* od al-Kirmānīja – drugi svezak djela, *Nāma-i ‘Ayšī Fārisī* – jedan svezak; *Tarġīb wa Tarḥīb* – jedan svezak; *Tarġama Maṣāriq* – jedan svezak; *Šahid al-nubuwwa* – jedan svezak;
- c) Fikh – 15 djela: *Hidāya* od al-Marġīnānīja – jedan svezak, *Duraru ġurar [Al-durar wa al-ġurar]* od Mollā Ḥusrawa (drugi naziv

- e) Literature – 7 works: *Mufīd Šarḥ Pand ‘Attār* by ‘Abdurraḥmān Pasha – one volume, *Ḥamsa Niẓāmī* – one volume, *Layla wa Maġnūn* by Molla Ġāmī, *Šarḥ Qaṣīda al-Burda* by Muṣannifak, *Nigāristān* – one volume each, *Gulistān* by Šam‘ī Čalabī – one volume, *Gulistān* by Sa‘dī Širāzī – one volume;

History – 2 works: *Kanz ġawāhir* – second volume of the work; *Nasab nabiy ‘alayh al-salām* – one volume;

Zoology – 1 work: *Hayāt al-ḥayawān* by al-Ḍamīrī al-Šāfi‘ī – one volume;

Medicine – 1 work: *Ṭibb nabawī* – one volume;

Logic (philosophy) – 3 works: *Risāla Ḥayalī Manṭiq* – one volume, *Risāla, Manṭiq [Taḥrīr al-qawā‘id al-manṭiqiyye fī šarḥ al-Risāla al-šamsiyya]* by al-Rāzī al-Taḥtānī – one volume, *Šarḥ Šamsiyya* – one volume;

Physiognomics – 1 work: *‘Ilm Firāsa*;

Biographies – 5 works: *Manāqib Abū Ḥanīfa* – one volume, *Nafaḥāt al-uns* – one volume, *Manāqib Mawlānā* – one volume, *Ṭabaqāt Ša‘rānī* – three volumes, *Šaqāyiq* – three volumes;

Pedagogy i didaktics – 2 works: *Ta‘līm muta‘allim* by al-Zarnūġī – one volume, *Ayyuh al-walad* by Gazālī – one volume;

Religious sciences – 46 works:

- a) Exegesis (science of interpretation) and Quranic recitation – 8 works and 30 volumes of the Qur‘an: *Tafsīr Qāḍī [‘Anwār al-tanzīl wa ‘asrār al-ta‘wīl]* by al-Bayḍāwī – two volumes, *Tafsīr Madārik [Madarik al-tanzīl wa ḥaqā‘iq al-ta‘wīl]* by al-Nasafī – one volume, *al-Buḥārī [Al-Ġāmi‘ al-ṣaḥīḥ]* – two volumes: the fourth and the seventh, *Kitāb Širwānī Ḥāšiya Qāḍī [Ḥāšiya ‘alā Tafsīri Qāḍī al-Bayḍāwī]* by Širwānī, *Tafsīr šarīf* – one volume, *Tafsīr Abū al-Layṭ* by al-Samarqandī, *Risāla munġīya*, *Aġzā-yī šarīf* – juzes of the Qur‘an, thirty volumes, *Kalām qadīm rabbānī* – Mushaf, one volume;
- b) Hadīth – 10 works: *Maṣābīḥ [Maṣābīḥ al-sunna]* by al-Baġawī (also known as Miškāt, or Miškāt al-maṣābīḥ) – one volume, *Maṣāriq [Maṣāriq al-anwār al-nabawīya min šihāḥ al-aḥbār al-muṣṭafawīya]* by al-Sāġānī – one volume, *Šarḥ al-Buḥārī [‘Umda al-Qārī Šarḥ Ṣaḥīḥ al-Buḥārī]* by al-‘Aynī – one volume, *Šarḥ Ṣaḥīḥ*

- Durar al-ḥukkām fī šarḥ ġurar al-aḥkām*) – jedan svezak, *Šarḥ Šir‘at al-islām* – jedan svezak, *Fatāwā al-Uskūbī* od Uskūbīja – fetve, jedan svezak, *Kanz al-daḡāyiq* od al-Nasafīja – jedan svezak, *Maġma‘ al-baḡrayn* [*Maġma‘ al-baḡrayni wa Multaqā al-naḡrayn*] od al-Baġdādīja, *Duraru ġurar* [*Durar al-ḥukkām fī šarḥ ġurar al-aḥkām*] – jedan svezak, *Tarġama Fiqh al-akbar* – jedan svezak, *Fiqh al-akbar* – jedan svezak, *Šarḥ Qudūrī* [*al-Sirāġ al-waḥḥāġ*] od Ḥaddādīja – jedan, treći svezak djela, *Anfa‘ al-masā‘il* – jedan svezak, *Ġāmi‘ kabīr* – jedan svezak, *Tarġama Wiqāya*; *Risāla Šuġā‘* – jedan svezak, *Kitāb-ı Halawīyāt* – jedan svezak;
- d) Osnove šerijata – 1 djelo: *Šadr al-šarī‘a* [*Al-tawḡīḥ fī ḥall ġawāmiz al-tanqīḥ*] od Ibn Mas‘ūda al-Buḡārīja – jedan svezak djela;
- e) Aqā‘id/Islamska dogmatika – 5 djela: *Ḥašiya Šarḥ ‘aqā‘id* – jedan svezak, *Ḥašiya Šarḥ ‘aqā‘id* – jedan svezak, *Ḥašiya al-Kastalī* [*Ḥašiya ‘alā Šarḥ al-‘aqā‘id al-nasafīya*], *Nūr al-yaqīn* – jedan svezak; *Wašiyyat imām al-a‘ẓam* – jedan svezak;
- f) Kalām/Apologetika – 1 djelo: *Risāla Kalāmīya*;
- g) Aḡlāq/Etika – 5 djela: *Kitāb al-aḡlāq* – jedan svezak, *Ḥayāt al-qulūb* – jedan svezak, *Mawāhib al-aḡlāq* – jedan svezak, *Miftāḥ al-ġinān* – jedan svezak, *Šarḥ Šir‘a* – jedan svezak;

Tesavvuf – 1 djelo: *Tarīqat-ı muḡammedīye* od Bargiwīja – jedan svezak.

Tematska različitost rukopisa ukazuje na činjenicu da ih je vakif pažljivo birao kako bi bili korisni svima – od predavača do ljudi koji su pohađali predavanja. Budući da se zna da je ova medresa bila javna predavaonica, knjige su primarno bile namijenjene mostarskim imamima, kako se vidi u tekstu vakufname:

“...neka se za službu daje po jedna akća dnevno svakom od imama u trideset časnih džamija koje se nalaze u spomenutoj kasabi (Mostaru) pod uvjetom da prisustvuju predavanju četiri dana u sedmici.”

Predavanja su, kako se može vidjeti, održavana četiri puta sedmično, određenim danima:

“Neka uobičajeno svake sedmice subotom i nedjeljom, srijedom i četvrtkom učenicima drži javno predavanje (ders-i āmm) iz svake nauke a

al-Buḡārī – one volume, *Buḡārī* [*Šaḡīḥ al-Buḡārī*] – one volume, the seventh volume of the work, *Šarḥ al-Buḡārī* by al-Kirmānī – second volume of the work, *Nāma-i ‘Ayšī Fārisī* – one volume, *Tarġīb wa Tarḡīb* – one volume; *Tarġama Mašāriq* – one volume; *Šahid al-nubuwwa* – one volume;

- c) Islamic jurisprudence (fiqh) – 15 works: *Hidāya* by al-Marġīnānī – one volume, *Duraru ġurar* [*Al-durar wa al-ġurar*] by Mollā Ḥusraw (also known as *Durar al-ḥukkām fī šarḥ ġurar al-aḥkām*) – one volume, *Šarḥ Šir‘at al-islām* – one volume, *Fatāwā al-Uskūbī* by Uskūbī – fatwas, one volume, *Kanz al-daḡāyiq* by al-Nasafī – one volume, *Maġma‘ al-baḡrayn* [*Maġma‘ al-baḡrayni wa Multaqā al-naḡrayn*] by al-Baġdādī, *Duraru ġurar* [*Durar al-ḥukkām fī šarḥ ġurar al-aḥkām*] – one volume, *Tarġama Fiqh al-akbar* – one volume, *Fiqh al-akbar* – one volume, *Šarḥ Qudūrī* [*al-Sirāġ al-waḥḥāġ*] by Ḥaddādī – third volume of the work, *Anfa‘ al-masā‘il* – one volume, *Ġāmi‘ kabīr* – one volume, *Tarġama Wiqāya*, *Risāla Šuġā‘* – one volume, *Kitāb-ı Halawīyāt* – one volume;
- d) The Principles of Islamic Law (Sharī‘ah) – 1 work: *Šadr al-šarī‘a* [*Al-tawḡīḥ fī ḥall ġawāmiz al-tanqīḥ*] by Ibn Mas‘ūd al-Buḡārī – one volume;
- e) Aqā‘id/Islamic doctrine – 5 works: *Ḥašiya Šarḥ ‘aqā‘id* – one volume, *Ḥašiya Šarḥ ‘aqā‘id* – one volume, *Ḥašiya al-Kastalī* [*Ḥašiya ‘alā Šarḥ al-‘aqā‘id al-nasafīya*], *Nūr al-yaqīn* – one volume, *Wašiyyat imām al-a‘ẓam* – one volume;
- f) Kalām/Apologetics – 1 work: *Risāla Kalāmīya*;
- g) Aḡlāq/Ethics – 5 works: *Kitāb al-aḡlāq* – one volume, *Ḥayāt al-qulūb* – one volume, *Mawāhib al-aḡlāq* – one volume, *Miftāḥ al-ġinān* – one volume, *Šarḥ Šir‘a* – one volume;

Sufism – 1 work: *Tarīqat-ı muḡammedīye* by Bargiwī – one volume.

The manuscripts’ various topics indicate the fact that the endower carefully selected it to ensure both the instructors as well as those attending lectures could gain from them. The text of waqfiya indicates that the books were primarily intended to benefit the imams of Mostar, because this madrasa had been established as a public lecture hall:

pri kraju predavanja neka meni ubogome prouče hajr-dovu.”

Ono što je važno naglasiti jeste da pobrojani naslovi koje je Ahmed-aga zavještao za svoju medresu u Mostaru odražavaju aktualna zanimanja za tematske sadržaje u široj osmanskoj literarnoj zajednici, posebno u krugovima kojima je ta biblioteka namijenjena. Kvalifikacije predavača (muderrisa) opisane ovom vakufnamom naročito govore u prilog tome:

“Onaj muderris koji drži javno predavanje u dershani (predavaonici), dobit će za službu 20 akči dnevno i on će izlagati još i učenicima, ali onaj koji bude muderris **treba dobro poznavati nauku o tumačenju Kur’ana (‘ilm-i tefsîr), tradiciju (hadîs), obredoslovlje (fikh) i ostale nauke; i neka mu ne bude nepoznata nijedna od korisnih nauka (ulûm-ı nâfi‘a).**”

Druge pojedinosti u vakufnami kojima se reguliraju poslovi čuvanja i održavanja bibliotečkog fonda predstavljaju posebnu vrijednost ove vakufname. Naime, njome se, uz generalnog upravitelja vakufa (mutevelliju), propisuje pozicija bibliotekara (hâfiz-i kütüb) i plaća koja mu se daje za taj posao:

“Muteveliji Džennetiću (Cennet-zâde) Mahmudu Çelebiju neka se dnevno daje po šest akči, a pisaru, vrataru (bevvâb) i **bibliotekaru (hâfiz-i kütüb)** – svakome od njih **dnevno po dvije akče.**”

Za manju instituciju kakva je ova medresa ne bi bilo neobično i neopravdano da se za sve poslove odredi jedna osoba u svojstvu mutevellije (upravitelja). Ipak, to što se ovom vakufnamom propisuje i pozicija bibliotekara, čini je jednim i najstarijim svjedočanstvom o ovoj dužnosti u Mostaru osmanskog perioda.

O potpunoj fokusiranosti na sam čin zavještanja i sve njegove aspekte svjedoči i to što je strogo precizirano mjesto gdje će se knjige koristiti, s naglaskom da se ne smiju iznositi izvan grada:

“U spomenutom Mostaru u javnoj predavaonici (dershani) proučavat će se, učiti i koristiti (ovi rukopisi), **bez iznošenja na drugo mjesto.**”

U tekstu vakufname predviđa se izdvajanje sredstava za popravku knjiga, odnosno obogaćivanje bibliotečkog fonda:

“Neka se sačuva po jedna akča dnevno za popravku (oštećenih rukopisa) knjiga, veriga i bakrača”;

“A ako nema potrebe za popravkama ili ako preostane novca, neka se uz znanje muderrisa kupe

“...let one akçe be given per day for the duty of each imam in the thirty honorable mosques located in the said qasaba (Mostar) on the condition that they attend lectures four days a week...”

As can be seen, the lectures were held on specific days, four times a week:

“As usual, every week on Saturdays and Sundays, Wednesdays and Thursdays, he should give a public lecture (*ders-i ‘āmm*) to the students **in each science**, and let them recite the prayer of blessing to my poor soul at the end of the lecture.”

It is important to point out that the listed books Ahmed Agha bequeathed for the madrasa in Mostar demonstrate actual interests in subject matter through the wider Ottoman literary world, especially in the circles that the library was intended for. The qualifications of the lecturers (muderris) given in this waqfiya strongly support these points:

“The muderris who gives a public lecture in the lecture hall (*ders-hāne*) will receive for duty 20 akçe per day and will also give lectures to the students, but the one who becomes a muderris **should be well-versed in the science of commenting on the Qur’an (‘ilm-i tefsîr), the tradition of the Prophet (hadîs), Islamic jurisprudence (fikh) and other sciences; and let none of the useful sciences (‘ulûm-ı nâfi‘a) be unknown to him.**”

One particular component of this waqfiya is the further data that regulates the library’s collection maintenance and care. It establishes, amongst several other things, the post of librarian (hâfiz-i kütüb) and a general administrator of the endowment (mutevelli), as well as a salary for each one.

“The manager (*mütevelli*) Džennetić (*Cennet-zâde*) Mahmud Çelebi should be given six akçe per day, cābī Osman four akçe, while the scribe, doorkeeper (*bevvâb*) and **librarian (hâfiz-i kütüb)** should each get **two akçe a day.**”

It would not be unusual or not appropriate for a smaller institution such this madrasa to nominate a single individual as the mutevelli (administration) responsible for all duties. Yet this waqfiya is the one and only oldest reference of this position in Mostar during the period of the Ottoman Empire since it also specifies the role of a librarian (hâfiz-i kütüb).

The strict rules regulating the place of the books’ use – which stress that they cannot be taken away out of the city – evidence the act of endowment along with all of its aspects:

važnije knjige i neka se pridodaju ostalim knjigama.”

Na slici 1 može se vidjeti bilješka vakifa, kao i izričiti uslovi o mjestu korištenja bibliotečkog fonda.

“They (manuscripts) will be studied, read, and used in the public lecture hall (*ders-hāne*) in the mentioned qasaba Mostar, **without being moved elsewhere.**”

Provision is made in the waqfiya text for covering book repair as well as collection enrichment for the library:

“Let *one akçe per day* be set aside **for repairing (damaged manuscripts) books**, chains and kettles (*bakraç*);

“From the profit that remains, some necessary books will be bought and added to the already purchased books.”

Slika 1. Faksimil bilješke o knjizi iz Biblioteke kapuaga Ahmed-age Mostarca (Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, rukopis pod signaturom R 3749)

Figure 1. Facsimile of the note on a book from the Library of Kapuagha Ahmed Aga from Mostar (GHB R 3749)

3. Aktuelno stanje fonda

U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu danas se čuva 51 rukopisni kodeks iz fonda medrese Babusaade Ahmed-age u Mostaru. Manje kolekcije rukopisa hercegovačkih medresa su, važno je naglasiti, nakon gašenja ovih ustanova najprije prenesene u Karađoz-begovu medresu u Mostaru, a iz nje, 50-ih godina prošloga stoljeća, u Gazi Husrev-begovu biblioteku u Sarajevu u kojoj se i danas čuvaju.

U nastavku smo sačinili popis rukopisa iz Ahmed-agine medrese u Mostaru koji se danas nalaze u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu.

3. Present condition of the fund

The Gazi Husrev-beg Library in Sarajevo currently houses 51 manuscript codices from the collection of the Babusaade Ahmed-age Medresa in Mostar. It is important to emphasize that smaller collections of manuscripts from Herzegovinian medresas were first transferred to the Madrasa of Karađoz Bey in Mostar after these institutions were closed, and from there, in the 1950s, to the Gazi Husrev-beg Library in Sarajevo, where they are still preserved today.

The manuscripts from the Ahmed Agha Madrasa in Mostar that are being kept at the Gazi Husrev-bey's Library in Sarajevo are listed below.

Signatura / Signature	Djelo / Title	Autor / Author
R 760	Manḥ al-barakāt ‘alā Dalā’il al-ḥayrāt	Muḥammad b. Ismā’īl al-Rayḥānī
R 3509	Taḥrīr al-qawā’id al-manṭiqiya fī šarḥ al-risāla aš-šamsiyya	Muḥammad b. Muḥammad Qutbuddīn al-Rāḍī al-Taḥtānī
R 3584	Fatāwā al-Uskūbī	Pīr Muḥammad b. ‘Abdullāh al-Uskūbī
R 3602	Tarḡama al-fiqḥ al-akbar bi al-turkiyya	‘Alī Ḥalīfa
R 3637	Ḥāšiya al-‘Iṣām ‘alā Tafsīr al-Bayḍawī	Ibrāhīm b. Muḥammad b. ‘Arabšāh al-Isfarānī
R 3642	Ḥāšiya Šayḥ zāda ‘alā tafsīr al- Bayḍawī	Muḥammad b. al-Šayḥ Muṣliḥuddīn Muṣṭafā al-Qūḡawī al-Rūmī Šayḥ zāda
R 3662	Kodeks od 4 djela iz fikha, etike i jezika	Ibrāhīm b. ‘Alī Aḥmad al-Tarsūsī
R 3729	Al-Imlā ‘alā al-Kāfiya (gramatika)	Ġamāluddīn Abū ‘Amr ‘Uṭmān b. ‘Umar b. Abī Bakr Ibn al-Ḥāḡib
R 3740	‘Umda al-Qārī Šarḥ Šaḥīḥ al-Buḥārī – prvi tom (hadis)	Badruddin Mahmud b. Ahmad al-Ayni
R 3741	Al-Ināya Šarḥ al-hidāya	
R 3749	Kodeks od 12 djela	
R 3753	Fuṣūl al-iḥkām li uṣūl al-aḥkām	
R 3756	Šarḥ Maḡma’ al-Baḥrayn li Ibn Malak (fikh)	‘Abdullaṭīf b. ‘Abdul‘azīz b. al-Malak
R 3786	Al-Mufīd (Šarḥ Pand-i ‘Aṭṭār) (etika)	‘Abdurrahmān ‘Abdī paša
R 3789	Maṣābīḥ al-sunna u dva sveska	Ḥusayn b. Mas‘ūd al-Farrā’ al-Baḡawī al-Šāfi’ī
R 3790		
R 3795	Šarḥ al-Wiqāya li Šayḥ zāda (fikh)	Muḥammad b. al-Šayḥ Muṣliḥuddīn Muṣṭafā al-Qūḡawī
R 3805	Tuḥfa al-abrār fī šarḥ mašāriq al-anwār	
R 3813	Al-Ġāmi’ al-šaḥīḥ – četvrti tom (hadis)	Abū ‘Abdullāh Muḥammad b. Ismā’īl al-Buḥārī
R 3830	Al-Sirāḡ al-wahhāḡ Šarḥ Muḥtasar al-Qudūrī (fikh)	Abū Bakr b. ‘Alī b. Muḥammad al-Ḥaddād al-‘Abbādī al-Ḥanafī

R 3826	Al-Lubabu min ‘ulūm al-kitāb - u tri sveska	Al-Šayḥ Abū Ḥafs ‘Umar b. ‘Alī b. ‘Ādil al-Ḥanbalī al-Dimašqī
R 3827		
R 3833		
R 3804	Talḥīṣ tabṣira al-mutaḍakkir Tafsīr al-Kawāšī	Muwafaqquddīn Aḥmad al- Kawāšī al-Mawṣūlī al-Šaybānī
R 3844		
R 3845	Ḥayāt al-ḥayawānī (književnost)	Kamāluddīn Muḥammad b. ‘Isā al-Ḍamīrī al-Šāfi‘ī
R 3868	Al-Aḥtarī fī al-luġat (rječnik)	Muṣṭafā b. Šamsuddīn al-Qaraḥiṣārī al-Aḥtarī
R 3888	Tafsīr al-Qāḍī al-Bayḍawī – u dva sveska	Abū Sa‘īd ‘Abdullāh al- Bayḍawī
R 3892		
R 3897	Laylā wa Maġnūn	‘Abdurrahmān Ġāmī
R 3917	Al-Kāfiya fī al-naḥw (gramatika)	Ibn Ḥāġib
R 3920	Nigāristān	Qāḍī Aḥmad b. Muḥammad b. Ġaffār al-Qazwīnī al-Ġaffārī
R 3922 (Četvrti svezak) (the 4th volume)	Ḥāšiya Šayḥ zāda ‘alā tafsīr al- Bayḍawī	Muḥammad b. al-Šayḥ Muṣliḥuddīn Muṣṭafā al-Qūḡawī al-Rūmī Šayḥ-zāda
R 4057 (Sedmi svezak) (the 7th volume)		
R 3958 (Šesti svezak) (the 6th volume)		
R 3990 (Deveti svezak) (the 9th volume)		
R 3946	Risāla munāḡiyya (tedžvid)	‘Umar b. Aḥmad
R 3949	Nasab Rasūlallah s.a.w.s.	
R 4017	Kitāb qahwa al-‘iṣā’ (književnost)	Taqiyuddīn Abū Bakr b. Ḥiġġa al-Ḥanafī
R 3969	Lawāqī al-anwār – u tri sveska	‘Abdulwahrhāb b. Aḥmad b. ‘Alī al-Ša‘rānī al-Miṣrī al-Šūfī
R 4049		‘Abdulwahrhāb b. Aḥmad b. ‘Alī al-Ša‘rānī al-Miṣrī al-Šūfī
R 4062		‘Abdulwahrhāb b. Aḥmad b. ‘Alī al-Ša‘rānī al-Miṣrī al-Šūfī
R 4059	Muḥtaṣar Šiḥaḥ al-Ġawharī (rječnik)	Maḥmūd b. Aḥmad b. Maḥmud b. Baḥtiyār al-Zanġānī al-Ṭanā
R 4075	Šadr al-Šarī’a Šarḥ al-Wiqāya (fikh)	Šadr Šarī’a at-Ṭānī ‘Ubaydullāh b. Mas’ūd al-Maḥbūbī
R 4094	Ma’ānī al-aḥbār al-musammā baḥr al-fawā’id (hadis)	Abū Bakr b. Abū Ishāq Muḥammad b. Ibrāhīm b. Ya’qūb al-Kalābāḍī al-Buḥārī
R 7564	Al-Qāmūs al-muḥiṭ (rječnik)	Abū Ṭāhir b. Ya’qūb b. Ibrāhīm al-Firūzābādī al-Širāzī

Jedan rukopisni primjerak iz nekadašnje zbirke rukopisa Ahmed-agine medrese danas se nalazi u Arhivu Hercegovačko-neretvanskog kantona.⁶ Riječ je od djela *Šarḥ fuṣūṣ al-ḥikam fī ḥuṣūṣ al-kalam* koje je napisao Mu'ayyad b. Maḥmūd b. Sa'īd b. Muḥammad al-Sofī al-Ḥātimī (R 57). Tokom istraživanja utvrdili smo da se u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine nalazi jedan rukopisni primjerak komentara 'Attārove *Pand-nāme* (Rs 426) za koji postoji pretpostavka da je također bio dijelom spomenute kolekcije, a na osnovu uvodnog teksta djela u kojem je navedeno da je ono nastalo na "molbu dvorskog službenika Ahmed-age, nadzornika Harema u carskom dvoru, rođenog u Mostaru". (Lavić, 2011: 590)

4. Zaključak

Predstavljena rukopisna vakufnama jedno je od najstarijih dokumentarnih svjedočanstava o pojedinostima vezanim za zavještanje bibliotečkog fonda Ahmed-agine medrese i staranje o njemu. U ovom članku ponudili smo preglednu klasifikaciju djela prema oblastima iz kojih su napisana, a u posljednjem dijelu rada predstavili smo današnje stanje ovog fonda koji je u većoj mjeri i sačuvan. Veći dio ovog fonda čuva se u rukopisnoj zbirci Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, dok je par rukopisnih primjeraka, uprkos burnoj prošlosti, ostao sačuvan i u ustanovama poput Arhiva Hercegovačko-neretvanskog kantona i Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci u Sarajevu. Posebnoj vrijednosti vakufname pridonosi činjenica da se jednaka pažnja posvećuje i drugim, praktičnim, odnosno djelatnim aspektima poput čuvanja knjiga, njihova održavanja i popravke, usluživanja korisnika i uslova pod kojima se taj proces odvija. Osim što precizira sve instance koje će skrbiti o većem vakufskom kompleksu, njome se, barem kada je Mostar u pitanju, po prvi put (1653. god) zvanično spominje pozicija bibliotekara (ḥāfiẓ-i kütüb) s pripadajućom novčanom naknadom za tu poziciju. Premda je riječ o periferiji Carstva, može se steći potpunija slika i o, uvjetno rečeno, platnim razredima i mjestu bibliotekara u društvenoj hijerarhiji osmanskog perioda. Na osnovu ciljne skupine kojoj je korištenje fonda primarno namijenjeno, može se reći da je riječ o vrlo važnoj biblioteci.

The Archive of the Herzegovina-Neretva Canton⁶ currently holds a single manuscript from the former collection of manuscripts of Ahmed Agha's madrasa. It pertains to the work *Šarḥ Fuṣūṣ al-ḥikam fī ḥuṣūṣ al-kalam* written by Mu'ayyad b. Maḥmūd b. Sa'īd b. Muḥammad al-Sofī al-Ḥātimī (R 57).

During our research, we found that the National and University Library of Bosnia and Herzegovina holds a manuscript copy of the commentary on 'Attār's *Pand-nāme* (Rs 426), which is hypothesized to have also been part of the mentioned collection, based on the introductory text of the work stating that it was created at the "request of the court official Ahmed Agha, the supervisor of the Harem in the imperial court, born in Mostar". (Lavić, 2011: 590)

4. Conclusion

The presented manuscript of waqfiya is one of the oldest documentary testimonies regarding the endowment of the library collection of the madrasa of Ahmed Agha and its management. In this article, we provided an overview classification of the works according to the fields from which they were written, and in the last part of the paper, we presented the current condition of this collection, which has largely been preserved. A significant part of this collection is kept in the manuscript collection of the Gazi Husrev-beg Library in Sarajevo, while a few manuscript copies, despite the turbulent past, have also been preserved in institutions such as the Archive of the Herzegovina-Neretva Canton and the National and University Library in Sarajevo.

The particular value of the waqfiya lies in the fact that equal attention is given to other practical aspects, such as the preservation of books, their maintenance and repair, serving users, and the conditions under which these processes occur. Besides specifying all instances that will care for the larger waqf complex, it also, at least in the case of Mostar, officially mentions for the first time (in 1653) the position of librarian (ḥāfiẓ-i kütüb) with an accompanying monetary compensation for this position. Although this pertains to the periphery of the Empire, a more complete picture can be gained regarding, conditionally speaking, the pay grades and the status of librarians in the social hierarchy of the Ottoman period. Based on the target group for whom the use of the collection is primarily intended, it can be said that this is a very important library.

⁶ Nekadašnji Arhiv Hercegovine u Mostaru

⁶ The former Archive of Herzegovina in Mostar

Bibliografija / Bibliography

- Ahlwardt, W. (1887–1899). *Verzeichnis der arabischen Handschriften der königlichen Bibliothek zu Berlin I–X*. Berlin.
- Dilberović, A. (2018). Buk'a medresa u Mostaru. *Hercegovina: časopis za kulturno i historijsko naslijeđe* 17, 95–123.
- Erünsal, İ. E. (1999). Personnel Employed in Ottoman Libraries. *İslam Araştırmalar Dergisi* 3, 91–123.
- Flügel, G. (1865–1867). *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der kaiserlich-königlichen Hofbibliothek zu Wien I–III*. Wien.
- Grubačić, K. (1964). *Enciklopedijski leksikon bibliotekarstva*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Hadžiosmanović, L. (1996). Biblioteka i ulema. *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu XVII–XVIII*, 259–265.
- Hammer, J. von. (1979). *Historija Turskog / Osmanskog Carstva*. Vol. 2. Zagreb.
- Handžić, A. (1983). Vakuf kao nosilac određenih državnih i društvenih funkcija u osmanskome carstvu. *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke* 6(9–10), 113–120.
- Hasandedić, H. (1977). *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*. Mostar: Arhiv Hercegovine u Mostaru.
- İpşirli, M. (1992). Buk'a. In: *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6 (pp. 386–387). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Janc, Z. (1956). *Islamski rukopisi iz jugoslovenskih kolekcija*. Beograd: Muzej primenjene umetnosti.
- Kadrić, A., & Hodžić, M. (2023). Mostar Benefactors: Babusaade Agha Ahmed Agha and his Endowment. *Vakıflar Dergisi* 60, 89–106. <https://doi.org/10.16971/vakiflar.1317631>.
- Kaleši, H. (1961). Prve orijentalne biblioteke u jugoslovenskim zemljama. *Bibliotekar* XIII(4), 279–282.
- Karaçay, T. N. (2012). *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke (1065–22 Ca 1106/1654–7 Şubat 1695), Tahlil ve Metin: doktora tezi*. Neobjavljena doktorska disertacija. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kasumović, I. (1999). *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*. Mostar: Islamski kulturni centar.
- Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, I–XVIII. Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu.
- Lavić, O. (2011). *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine; Al-Furqan, Fondacija za islamsko naslijeđe.
- Mehmed Halifa. (1340). *Târîh-i Gilmânî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Mujić, M. A. (1977). Jezičke i sadržinske osobenosti vakufnama iz Mostara (druga polovina XVI stoljeća). *Prilozi za orijentalnu filologiju* XXV/1975, 203–225.
- Nakičević, O. (1999). *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka: Sarajevo, Mostar, Prusac*. Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
- Traljić, M. (1978). Hafiz-i kutubi Gazi Husrev-begove biblioteke (Prilog historiji Biblioteke). *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu V–VI*, 45–53.
- Ždralović, M. (1985). Izvori za proučavanje knjižnica arabičkih rukopisa. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 24(1–4), 103–122.